

Biodiverzitás és természetvédelem a magyar Alföldön

Emberöltökön át tanították, hogy a honfoglaló magyarok az Alföldön erdős-mocsaras tájat találtak, majd az erdők pusztulását a legeltető állattartás, a nagy marhahajtó utak kialakítása, a tartárjárás és a török hódoltság pusztítása, a faszén- és hamuzsírégetés, valamint a Tisza szabályozását követő szikesedés okozta. Tehát az erdők eltűnése és a szikesedés alapvetően emberi hatások következménye.

Pedig kétkedésre elgondolkodtató tények sora adhatott okot. Sem oklevelek, sem a több mint kétszáz éve született első katonai felmérések nem igazolják nagyobb kiterjedésű hortobágyi mocsarak és erdők jelenlétét. Az első katonai térképeken szereplők pedig alakjukat és kiterjedésüket napjainkig megőrizték. A folyószabályozás és az azt követő szikesedés miért nem hozott változást életükben? A 18. és 19. századi tudományos igényű és irodalmi útleírásokban (Pl.: *Tounson, Diderot, Petőfi* stb.) pusztai erdők létezéséről szó sem esik. Az ármentesítés nyomán kialakult fiatal (még kétszáz évet se megért) tájon hogyan terjedhetett el ennyire sok sziki kötődésű maradvány és bennszülött faj?

A 20. század végén kezdődő ökoszisztémák vizsgálatainak eredményei arra utalnak, hogy a több ezer évvel ezelőtti lejátszódott geológiai és hidrogeológiai folyamatok eredményeként az Alföld számos helyén, így a Hortobágyon is, a szikesedés alapfeltételei mindenféle emberi hatás nélkül kialakultak. Közülük negyvenezer éve jelenik meg a nyírségi homokkúp északi határán a Tisza folyó,

és onnan töri magát délnyugati irányba, közben magába fogadja az északról érkező hegyi patakok és folyók vizét. Hortobágy térségben azóta hatnak a szikesedési folyamatok. Tehát a korábbi elméletekkel szemben az alföldi, és ezen belül a hortobágyi szikesedés nemcsak a folyószabályozás következménye, hanem igen ősi, legalább a pleisztocén végéig nyúlik vissza. A legeltetés és a folyószabályozások csupán a szikesek további terjeszkedését és a típusát alakították.

Hogyan változik az Alföld képe a reform- és az azt követő korokban? A fiatal Széchenyi a vasúti közlekedésbe szerelmesedve tér haza Angliából. Álmai megvalósításának legfőbb akadálya, hogy az ország negyede az előntesektől rendszeresen vizenyős terület. A szabályozott és így többnyire hajózhatóvá vált folyók teremtik meg a földutak csapásainak állandóságát és a vasúthálózat építésének feltételeit. A kiegyezésre már kész a „nagy” magyarországi vasútvonalak harmada.

A közlekedés fejlesztése azonban jelentős áldozatokkal járt. A hajdan gazdag folyó menti élővilág csak szűk, keskeny területen találta meg életfeltételeit. A kanyarulatok átvágásából holtágak, míg a gátépítéshez használt föld helyén kubikgödrök keletkeztek. A legeltető állattartást is segítő vizenyős területek kiterjedése 2%-ra csökken. Az ármentesítési munkák következtében rohamosan romlott a legelők minősége, amit csak tetézt a mind gyakrabban beköszöntő aszály. A gyepek állattartó képessége csökkent és évről évre

időszakossá vált. Ezerszám pusztultak a jószágok. „Elvittétek a vizeinket. Hozzátok vissza a vizeinket!” – követelték a nagy állattartó gazdák.

Az alföldi mezővárosok ekkor fognak kényszeredetten kutak ásatásába és enyhét adó szárnyékerdők telepítésébe. Majd évtizedeken át születtek sorban a nehéz helyzet kezelésére világmegváltó javaslatok: legelők feltörése és szántóként való értékesítése, legelők öntözése, közlegelők felaprózása, törzstenyésztő gazdaság létrehozása, gyeptől nyert szántókon ipari növény termesztése, halastavak létesítése, családok betelepítése, gyapjúmosó, szeszfőzde, len- és kenderfonó, gyékény- és vesszőfonó, cukor-, bőr-, konzerv-, posztó- és sajtgyár építése. Persze úgy volt ez akkor is, mint jelen világunkban. Ezer ötlet, de kevés tett.

Az első világháború lezárása lendületet adott az Alföld és azon belül a szikes területek átalakítási szándékainak is. A trianoni diktátum egyharmadára zsugorította Magyarország területét. A fájdalomtól lassan ocsúdó ország minden létező energiáját a megtartott területek gazdasági lehetőségeinek kihasználására és növelésére összpontosította. A természettudományok művelői az alföldi szikesek termőképességének javítására számos javaslatot fogalmaztak meg.

A „Magyar szikesek” című munka bevezető fejezetében írja *Sajó Elemér* miniszteri tanácsos: „Nagy terjedelmű szikes területeinknek megjavítása és jobb kihasználása tulajdonképpen azt jelentené, mintha csonka hazánk határait kitágítanánk.”

Petőfi Sándor: Útilevelek. 1847

Poroszló. „...értem a Tisza hídjához, s ez alatt gyönyörködve néztem jobbra-balra a tájat, mely a kiöntés által hasonlíthat Amerika őserdeihez regényességében. És az az átkozott szabályozás majd e regényességnek véget fog vetni; lesz rend és prózaiság. Bizony nem szeretnék mostanában a Tiszának lenni. Szegény Tisza! Eddig kénye-kedve szerint kalandozta be a világot, mint valami féktelen szilaj csikó; most pedig zablát vetnek szájába, hámba fogják, s ballaghat majd szépen a kerékvágásban. Így teszi az élet a lángészti filiszterré!”

Ugyancsak ebben a műben összegzik a szikesek javításának lehetőségeit: Törjék fel a „java” legelőket, az így keletkező szántókat javítsák mésszel, di-gózással, gipsszel, szalmával, homokkal, műtrágyával, öntözéssel, kohósakkal, tőzeggel, pelyvával, istállótrágyával. A nedves gyepeket alagcsövez-zék, a szárazakat pedig áraszák. Léte-süljenek rizsesek, halastavak, szélfogó fasorok és erdők.

Mérnökök serege az összes község-határt feljárva és felmérve készítette el a teljes részletességű terveket az Alföld gazdasági lehetőségeinek növelésére. Úgy tűnt, hiába. A magántulajdon szentsége, az érdekelttség és a közösségi akarat tiszteletének hiánya megakadályozta a tervek megvalósulását.

Móricz Zsigmond a tervek hallatán irodalmi szinten fogalmazta meg aggodalmát a magyar sorsszimbólumért, a hortobágyi pusztáért. „Meggzúntetik a Hortobágyot? Mintha szíven szúrtak volna, úgy hatott rám a hír. Megszűnik a magyar Nemzeti Park. Mentsétek meg a füveket, s megmentitek a nemzetet.” Az Alföldfásítás elkötelezett és feltétlen hívének, *Kaán Károlynak* akkor jelenik meg „Természetvédelem és természeti emlékek” című, máig korszakalkotó alapműve.

A második világegést követő társadalmi berendezkedés durván átrendezte a tulajdonviszonyokat is, az már nem akadályozta az alföldi földhasználati viszonyok és a művelési ágak arányának

átalakulását. A gépesítés terjedése és a költségérzékenység hiánya jelentősen gyorsította e folyamatokat. A természeti rendszerek működésébe az itt élni akaró ember jelentősen beavatkozott. Az Alföld képe merőben átalakult.

Mégis mind a mai napig az Alföld számos természeti értékünk fennmaradásának helyszíne. Ártereink, ártéri kemény- és puhafás erdeink megmaradt darabjai nemcsak múltunk szigetei, hanem átmentői azoknak a felszíni vizekhez kötődő növény- és állatfajoknak, amelyek az Alföld egykori csodavilágát jellemezték. Európában ennek a világnak már szinte nyoma sincs. A viszon-tagságok ellenére fellelhető tágasabb ártereink meghökkentő látványukkal és élőviláguk gazdagságával pusztáinké-hoz mérhető csodálatot keltenek ven-degeinkben.

A Duna–Tisza közti és nyírségi gyöngyvirágos, valamint pusztai tölgye-sek, nyáras-borókások, gyertyánele-gyes mezei juharos tölgyesek, hársas-tölgyesek, tatár juharos lösztölgyesek, sziki tölgyesek, láperdők, löszgyepek, homoki és szikes gyepek, mocsár- és láprétek tarka szövete bennszülött és maradványfajok sokaságának nyújta-nak menedéket. A régi magyar haszon-növények és állatok sokasága kötődik az Alföldhöz és sajátos magyar kultú-ránkhoz.

Tőlünk nyugatra ilyen nagy kiterje-désű füves területek nincsenek, a he-gyek között született és ott élő ember

számára ez a táj sajátos természeti érté-keivel, haszonállataival és pásztorágá-val, különleges életformájával maga az egzotikum, a csoda. Nem véletlen, hogy az első nemzeti parkot is itt jelölik ki. *Rakonczay Zoltán* erdőmérnök döntéseivel elkezdődik a nemzeti par-kok hálózatának és a hivatalos termé-szetvédelem szervezetének kialakítása.

Mára három nemzeti park létesült az Alföldön, amelyből egy az ezredfordu-lón a világörökségek részévé vált. Az Eu-rópai Unióhoz való csatlakozásunkkal hazánk egyötödén jelölnek ki Natura 2000 területeket, amelynek jelentős ré-sze az Alföldhöz kötődik. Az elmúlt években két „Kiváló Európai Desztiná-ció” (EDEN) -díj is itt talált gazdára. Az elismerések mellett azonban szólnunk kell arról is, hogy a nagy állattartó kultú-ra ezerszáz éves hazájában az egymillió hektárt meghaladó füves területekből alig kétszáz ezer hasznosul legeltetéssel.

Gazdászok, vízkormányzók, erdés-zek, halászok, madarászok, vadászok, méhészek, természetvédők stb. népes táborának közös felelőssége az Alföld biológiai sokféleségének megőrzése. Sokféle szereplő, sokszínű ismerettel. Ne engedjük, hogy e nagy közösség va-lamelyik fél kiszorításával foglalja el magát, mert aki kiesik az kicsi, szomorú és tüskés lesz. Legyen mindenki része-se az Alföld biológiai sokfélesége fenntartásának, működünk együtt e csoda-világ megőrzésében!

Gencsi Zoltán

Világszerte 150 millió hektárnyi erdő telepítését tervezik

Világszerte 150 millió hektárnyi erdőt kí-ván telepíteni 2020-ig egy kormányok-ból, vállalatokból és civil szervezetekből álló szövetség. A résztvevők e célt a né-met szövetségi kormány és a Természet-védelmi Világszövetség (IUCN) által szervezett nemzetközi erdővédelmi kon-ferencián fogalmazták meg Bonnban. Kérdéses ugyanakkor, hogy csupán e szándékkal megfordítható-e a jelenlegi tendencia, napjainkban ugyanis évente csaknem 13 millió hektár, nagyjából görögországnyi területű erdő semmisül meg - hangsúlyozta *Norbert Röttgen*, a német környezetvédelmi miniszter a ta-nácskozáson a Der Spiegel című német lap internetes kiadása szerint (www.spiegel.de). A 150 millió hektáros telepítés

kapcsolódik az ENSZ környezetvédelmi egyezményeihez, és a szakemberek megvalósíthatónak tartják. Világszerte mintegy kétmilliárd hektár alkalmas er-dőtelepítésre, ami nagyjából Ázsia terü-letével egyenértékű. Az IUCN az akció-ból származó nyereséget mintegy évi 85 milliárd dollárra becsüli: a szervezet sze-rint ez egyben a leginkább költséghaté-kony módja az éghajlatváltozás elleni harcnak is. A konferenciát a Föld erdei-nek egyre fokozódó fogyatkozása miatt hívták össze. Az erdők pusztulása álla-tok élőhelyeit semmisíti meg, számos embert foszt meg megélhetésétől, és még üvegházhatású gázokat is felszaba-dít, amelyek a légkörbe jutva gyorsítják az éghajlatváltozást. A bonni találkozó

résztvevői megegyeztek abban, hogy az elkövetkező kilenc évben hozzájárulnak a 150 millió hektáros újraerdősítéséhez, illetve sérült erdők helyreállításához. Konkrét lépésekről azonban egyelőre nem egyeztettek. *Stewart Maginnis*, az IUCN környezetvédelmi és fejlesztési igazgatója felszólította az eszmecsere résztvevőit, hogy a lehető leggyorsab-ban terjesszék elő: országaik miként kí-vánnak hozzájárulni a magasztos cél elé-réséhez. Követendő példaként említette Ruanda februári bejelentését, amely sze-rint az ország az összes károsult erdő te-rületét helyreállítja 2035-ig. A szándék valószínűleg a legambiciózusabbnak számít a fejlődő országok körében.

(MTI)